

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัยและเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านสันกลาง ตำบลจำปาหวาย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังต่อไปนี้ 1) เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ 2) ศึกษาข้อมูลและประเมินศักยภาพของชุมชนฯ พร้อมทั้งร่วมกันวางแผนแม่บทชุมชนฯ 3) เพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชนฯ และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มๆ ต่าง ๆ ในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้มีรูปแบบการวิจัยผสมผสานที่ใช้รูปแบบการวิจัยทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สำหรับการสรุปผลการวิจัยฯ ได้ทำการสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยฯ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ .

1.1 สรุปผลการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ

โครงการวิจัยฯ ได้ทำการศึกษาและพบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชนฯ เพื่อให้เกิดการระเบิดจากข้างใน และเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ พร้อมทั้งหนุนเสริมและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก เพื่อการพัฒนาชุมชนฯ อย่างยั่งยืน มีขั้นตอนในการดำเนินการดังต่อไปนี้ เริ่มต้นจากการศึกษาสถานการณ์และบริบทของชุมชนฯ ในทุก ๆ ด้าน ทั้งสภาพทางกายภาพ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ แหล่งน้ำที่สำคัญ สภาพภายในหมู่บ้าน และทรัพยากรที่สำคัญ สภาพทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และการออมของสมาชิก และองค์การทางเศรษฐกิจในชุมชนฯ ในส่วนของสภาพทางสังคมของชุมชนฯ เช่น ประชากรและโครงสร้างประชากร องค์การทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ รวมถึงระบบสาธารณสุขและบริการสาธารณะ เป็นต้น

หลังจากนั้นค้นหากลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้นำ คณะกรรมการ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้สูงอายุ พร้อมทั้งคณะทำงานจากหน่วยงานภาคีต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และร่วมเรียนรู้ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปพร้อม ๆ กับสมาชิกภายใน

การเรียนรู้และร่วมเรียนรู้ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปพร้อม ๆ กับสมาชิกภายในชุมชนซึ่งในการดำเนินการของโครงการวิจัยฯ ร่วมกับหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ได้จัดให้มีเวทีในชุมชนฯ ทั้งหมดจำนวน 4 ครั้ง และค้นพบว่าในการจัดเวทีเดียวกล่าวฯ ในชุมชนฯ ก่อให้เกิดการขยายความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการจัดการที่ยั่งยืนในกลุ่มของสมาชิกภายในชุมชนฯ มากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่ง ก่อให้เกิดการเรียนรู้จักตนเอง โดยการร่วมกันค้นหาและบ่งชี้อัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมเศรษฐกิจของชุมชนฯ ซึ่งสรุปผลได้ว่าตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันชุมชนฯ เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ต้องการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงและมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ นอกจากนี้ยังพบว่าสินค้าหลักทางด้านเกษตร คือ ข้าวเปลือก หอมแดง และกระเทียม และมีการจำหน่ายพืชผลให้กับพ่อค้าคนกลางและตลาดภายนอก ส่วนการทำปุ๋ยสัตว์ในชุมชนฯ มีจำนวนน้อยมาก โดยมีจำนวน โคที่เป็นของชุมชนฯ มีจำนวน 36 ตัว ซึ่งโคดังกล่าวฯ ได้มาจากโครงการของรัฐบาลฯ จำนวน 3 ตัว และมีปัญหาพื้นที่ที่เป็นทุ่งหญ้าของชุมชนฯ มีปริมาณน้อย จึงได้ใช้วิธีจ้างคนภายนอกชุมชนเลี้ยงมาจนถึงปัจจุบัน ในชุมชนฯ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจหรือกองทุนในชุมชนฯ เช่น กองทุนเงินล้าน กลุ่มออมทรัพย์บ้านสันกลางฯ และกลุ่มยุงฉางหรือกองทุนข้าวเปลือก นอกจากนี้มีการผลิตหรือแปรรูปจากผลิตผลและวัสดุเหลือใช้ทางด้านเกษตร โดยมีการรวมกลุ่มหรือก่อตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มเกษตรกรผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ และ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตน้ำปู

นอกจากนี้ทางโครงการวิจัยฯ ยังได้พาผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกของชุมชนฯ พร้อมทั้งเจ้าที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ไปทำการศึกษาดูงาน ณ. ชุมชนบ้านดอกบัว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านคูน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้อย่างยั่งยืน และได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ ก่อให้เกิดการเรียนรู้จักโลกภายนอกของสมาชิกในชุมชนฯ มากยิ่งขึ้น หลังจากนั้นได้มีการทบทวนความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

พร้อมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาต่าง ๆ การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา แนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมถึงการเสนอแนะแนวทาง มีมติร่วมกันในการผลักดันและขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชนฯ แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนฯ ในเวทีเดียวกล่าวฯ ทั้งการฟื้นฟูการปลูกผักสวนครัวในบริเวณที่อยู่อาศัย การจัดแปลงผักผู้สูงอายุในพื้นที่สาธารณะที่รกร้างว่างเปล่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพให้กับเยาวชน ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์ในสถานที่ต่าง ๆ ภายในชุมชนฯ รวมถึงการฟื้นฟูการจัดทำบัญชีครัวเรือน เป็นต้น เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในครัวเรือน ซึ่งกิจกรรมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนฯ ดังกล่าวฯ มุ่งเน้น

การปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน โดยต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว พร้อมทั้งเงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญ พร้อมทั้งต้องดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุข มุ่งสู่สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน หรือที่เรียกว่า ชุมชนหรือสังคมสีเขียว (Green Society) ที่ไม่ได้เน้นตัวเลขเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือรายได้ที่เพิ่มขึ้นเป็นหลัก

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ากระบวนการทั้งหมดของการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม และช่วยยกระดับจิตสำนึกสาธารณะในท้องถิ่น เพื่อร่วมกันในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนฯ ของตนเองและถือเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฯ ต้องเริ่มต้นตั้งแต่การให้ความรู้หรือการศึกษาแก่สมาชิกในชุมชนฯ สร้างความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งต้องเปิดโอกาสและกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเข้าถึงทั้งการรู้จักตนเอง รู้รากเหง้า รู้อดีต ได้เรียนรู้จักโลกภายนอก เรียนรู้จักชุมชน รู้จักทุน รู้จักทรัพยากร รู้จักปัญหา และสาเหตุ รู้ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง ไม่ใช่ความต้องการที่มาจากความอยาก ซึ่งไม่ได้อยู่บนฐานข้อมูลความรู้แต่มาจากความรู้สึกอันนำไปสู่การเลียนแบบแทนที่จะเรียนรู้ จนเกิดเป็นปัญหาเพื่อให้ความร่วมมือที่จะรับการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองและมีลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

สำหรับปัจจัยสู่ความสำเร็จที่สำคัญของการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนฯ คือ การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของสมาชิกในชุมชนฯ ในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชนฯ ตัดสินใจใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตให้สนองต่อคนส่วนใหญ่ในชุมชนฯ ได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม นอกจากนั้นการพัฒนาชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต้องเป็นการพัฒนาทั้งระบบ กล่าวคือ ต้องพัฒนาทั้งฝ่ายที่เป็นหน่วยงานภาคีต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนฯ และฝ่ายผู้รับการพัฒนา คือ ชุมชนบ้านสันกลางฯ แต่จุดที่มีความสำคัญและมีความเป็นไปได้ในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบมากที่สุด คือ การพัฒนาประชาชนหรือสมาชิกในชุมชนฯ เพราะการพัฒนาชุมชนฯ เป็นผลผลิตของประชาชนในพื้นที่ หากประชาชนมีคุณภาพย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้านของชุมชนฯ และประเทศชาติ ดังนั้นกระบวนการที่สำคญของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จึงควรต้องมุ่งให้ความสำคัญกับการริเริ่มจากคนในชุมชนเอง (Inside-out) เพื่อส่งเสริมพลังอำนาจในการคิด ทำ และตัดสินใจเลือกกำหนดเป้าหมายอนาคตของตนเองได้

1.2 สรุปผลของการประเมินความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในชุมชนบ้านสันกลางฯ

หลังจากที่โครงการวิจัยได้จัดให้มีเวทีในชุมชนบ้านสันกลางฯ จำนวน 4 ครั้ง และทำการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ ทางโครงการวิจัยฯ ได้จัดให้มีการตรวจสอบตนเองและทำการประเมินความคิดเห็นเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการที่ยั่งยืน โดยมีผลสรุปทั้งหมดของการประเมินความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในชุมชนฯ ดังต่อไปนี้

1.2.1 สรุปผลการตรวจสอบตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในชุมชนฯ ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ความพอประมาณ สำหรับหลักของความพอประมาณ สมาชิกในชุมชนฯ ที่เข้าร่วมในโครงการวิจัยฯ ส่วนใหญ่พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ และจะไม่ฟุ่มเฟือย มีการลดรายจ่ายในครัวเรือน (ปลูกผัก เลี้ยงปลา/เลี้ยงไก่ เป็นต้น) และพยายามพึ่งพาเทคโนโลยีที่มีอยู่ในบ้านและในชุมชนฯ เป็นหลัก ส่วนหลักการในการทำการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของสมาชิกในชุมชนฯ จะทำเกษตรกรรมจากเล็กไปใหญ่ ง่ายไปหายาก ใช้พื้นที่ เวลาและทุนน้อยมีผลตอบแทนที่เหมาะสมใช้สติและปัญญา มองที่ทรัพยากร ศักยภาพและพลังของตัวเอง ให้ความสำคัญกับระดับความสามารถและศักยภาพของตนเองเป็นหลัก

ความมีเหตุผล สำหรับหลักของความมีเหตุผล สมาชิกในชุมชนฯ ที่เข้าร่วมในโครงการวิจัยฯ ส่วนใหญ่มีค่อนข้างน้อย เพราะในปัจจุบันสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนฯ ยังคงมีการทำการเกษตร โดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวอยู่เป็นจำนวนมาก และในช่วงกลางปี พ.ศ 2553 ที่ผ่านมา ก็มีปัญหาในเรื่องราคาผลผลิตตกต่ำ ทั้งหอมแดง พืกทอง รวมถึงโรคพืชระบาด ทำให้ประเด็นของความมีเหตุผลในการทำการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของสมาชิกในชุมชนฯ ยังมีค่อนข้างน้อย แต่หลังจากที่ได้มีโอกาสทัศนศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนาชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และมีการทำการเกษตรผสมผสาน และมีการเลี้ยงสัตว์ และมีการแปรรูปพืชผลทางการเกษตรของสมาชิกภายในชุมชนฯ ร่วมกัน ก็ทำให้สมาชิกของชุมชนฯ เริ่มมีความเข้าใจ มั่นใจมากขึ้นกับแนวทางดังกล่าวฯ และเริ่มมีการร่วมคิดที่จะมีการวางแผนการผลิตและฟื้นฟูการเลี้ยงสัตว์ในชุมชนฯ (เช่น เลี้ยงปลา จัดทำธนาคารลูกเป็ด ลูกสุกร ลูกปลา และลูกกบ เป็นต้น รวมถึงการทำ หรือผลิตอาหารสัตว์ภายในชุมชนฯ ร่วมกัน เพราะปัจจุบันในชุมชนฯ มีวัตถุดิบเพื่อใช้ในการผลิตสินค้าดังกล่าว เช่น ข้าวโพด ปลายข้าว รำอ่อน และต้นกระถิน เป็นต้น ซึ่งเป็นผลผลิตที่ได้จากการเกษตรในพื้นที่ ซึ่งตั้งแต่อดีตมา

จนถึงปัจจุบันได้ทำการจำหน่ายสินค้าเกษตรดังกล่าวฯ ให้กับพ่อค้าคนกลางไปสู่ตลาดข้างนอก) เพื่อให้ตนเองมีพอกินพอใช้ รวมถึงเริ่มมีจุดมุ่งหมายที่จะทำการเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ ด้วยความรู้จริง ปฏิบัติได้ เข้าใจปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อย่างแท้จริง และความคิดที่ต้องประสานสอดคล้องกันด้วยความเป็นเหตุและผลอยู่ตลอดเวลา

การสร้างภูมิคุ้มกัน สำหรับหลักของการสร้างภูมิคุ้มกันสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่ตอบว่าตนเองจะพยายามที่จะเรียนรู้และมุ่งมั่นให้มากขึ้น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง และให้เกิดผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยการฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ทำกิน เช่น สมาชิกในชุมชนฯ ที่ทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพจะพยายามขยายกิจกรรมทำปุ๋ยหมักฯ ในชุมชนฯ ให้มากขึ้น เพื่อนำไปใช้ในพื้นที่การเกษตรและลดการใช้ปุ๋ยเคมี และจะร่วมกันเรียนรู้ และดำเนินการผลิตน้ำหมักชีวภาพในการกำจัดศัตรูพืช เพื่อใช้แทนสารเคมีฯ เพื่อนำไปสู่การกลับมาของความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นฐานทุนของช่องทางการมีวิถีการผลิต และบริโภคแบบพึ่งพาตนเองอีกครั้งเช่นในอดีตที่ผ่านมา เพื่อที่จะสามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเข้มแข็งมากขึ้น พร้อมทั้งจะดำรงชีวิตตามฐานะ มีอาหารการกินได้ทุกวัน ไม่เลือกหรือเกี่ยงงาน และมีความใกล้ชิดกันในครอบครัวและชุมชนฯ มากขึ้น

เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) โดยสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่จะพยายามมุ่งมั่นในการเป็นนักเรียนรู้ เป็นนักปฏิบัติในการแสวงหาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่ง ใช้ปัญญาไตร่ตรอง ไคร่ครวญ ทำจริง ลงมือจริง เรียนรู้จากสิ่งที่ทำ สังเกตสิ่งรอบข้าง ต้องสั่งสมความรู้ จนประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการเกษตรของตนเอง และทำการเกษตรกรรมแบบยั่งยืน และคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของท้องถิ่นของชุมชนชนบทในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

เงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์สุจริต มีสติปัญญา ขยันอดทน แบ่งปัน) สมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่มุ่งมั่นที่จะยึดหลักศาสนาธรรม มาประกอบการดำรงชีวิต ด้วยการเจริญสติ มุ่งมั่นซื่อสัตย์ ไม่เอารัดเอาเปรียบ แบ่งปัน ไม่โลภ เจือจานผู้ผู้อื่น ซึ่งหลักการที่ต้องยึดเหนี่ยวไว้คือ อริยสัจสี่ และอิทธิบาทสี่ ซึ่งสมาชิกในชุมชนฯ ได้มีมติร่วมกันในที่ประชุมของเวทีในโครงการวิจัยฯ ว่าจะร่วมกันฟื้นฟูการสร้างบรรทัดฐานของชุมชนฯ ในการนำเอาหลักการดังกล่าวฯ มายึดเหนี่ยวจิตใจ และนำมายึดถือปฏิบัติอย่างแน่วแน่อยู่ตลอดไป

1.2.2 สรุปผลการประเมินความคิดเห็น เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการที่ยั่งยืน ของสมาชิกในชุมชนบ้านสันกลางฯ ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 สรุปผลการศึกษาข้อมูลทั่วไป พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยฯ เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 61.7 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 38.3 มีอายุ

มากกว่า 50 ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 50.3 รองลงมา มีอายุ 41-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 38.9 และอายุ 31-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 9.7 มีระดับการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 66.8 รองลงมา ระดับมัธยมปีที่ 3 คิดเป็นร้อยละ 14.3 และระดับการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 6 คิดเป็นร้อยละ 9.1 มีอาชีพเกษตรกร รายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 2,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 41.7 รองลงมา มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 2,001 – 3,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.3 และ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,001 – 4,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 15.4 และมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 2,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 29.2 รองลงมา มีรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือน 2,001 – 3,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.3 และรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนสูงกว่า 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 19.4

ส่วนที่ 2 สรุปผลการประเมินความรู้ความเข้าใจต่อหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกในชุมชนฯ

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ทำการศึกษา ประกอบด้วยทั้งหมด 29 ประเด็น พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจต่อความหมายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างถูกต้อง ในจำนวน 26 ประเด็นดังต่อไปนี้ 1) สามารถพึ่งพาตัวเองได้ 2) ให้พื้นที่ความยากจน 3) ให้พอมีพอกินและมีสัมมาอาชีพ 4) หัมชีวิตที่เรียบง่าย ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย 5) ให้ยึดทางสายกลาง รู้จักพอดีและพอใช้ 6) ให้ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ทุกบ้าน 7) ประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต 8) ไม่ใช่การแข่งขันให้ได้ผลประโยชน์สูงสุด 9) ปฏิบัติตามหลักศาสนา 10) การปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป 11) ประหยัด คัดทอนค่าใช้จ่าย ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง 12) เศรษฐกิจพอเพียงใช้ได้ทั้งในภาคการเกษตรและภาคธุรกิจอุตสาหกรรม 13) เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่การพึ่งตนเอง 100% และปิดประเทศไม่ค้าขายกับประเทศใด 14) เศรษฐกิจพอเพียงควรใช้เครื่องจักร เทคโนโลยีในประเทศก่อนที่จะนำเข้าจากต่างประเทศ 15) การทำให้สำเร็จด้วยคุณธรรมสร้างความสงบสุข คือความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง 16) ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้เต็มที่ พัฒนาศักยภาพพื้นที่ที่มีอยู่ให้สูงขึ้นและหลากหลายมากขึ้น 17) พึ่งพาตนเองเป็นหลัก รวมตัวกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 18) เอื้ออาทร ระหว่างสมาชิกชุมชนทำให้เกิดพลังทางสังคม 19) ไม่แสวงหากำไร โดยการเอาเปรียบผู้บริโภคหรือผิดกฎหมาย 20) เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่การเก็บเงินไว้เฉย ๆ ไม่ควรนำเงินออมไปลงทุน 21) ใช้เหตุผลที่รอบคอบในการดำเนินการหรือตัดสินใจด้านต่าง ๆ 22) เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เป็นเรื่องของการไม่ลงทุนเพิ่ม 23) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการประหยัดการใช้จ่ายน้อยลง 24) เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำแนวคิดไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ 25) เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปใช้ในการทำงานได้ 26) ควรแสวงหาความรู้และพัฒนาตนเองและชุมชนฯ อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้นผลการศึกษายังสรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังมีความรู้ความเข้าใจต่อความหมายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจำนวนอีก 3 ประเด็นซึ่งเป็นประเด็นทางด้านการเงิน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ 1) ระบบเศรษฐกิจพอเพียงควรกู้ยืมเงินเพื่อใช้ในการศึกษาของบุตรหลาน 2) ระบบเศรษฐกิจพอเพียงควรกู้เงิน และ 3) ระบบเศรษฐกิจพอเพียงควรซื้อสินค้าโดยใช้บัตรเครดิต ซึ่งความรู้ความเข้าใจต่อความหมายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นดังกล่าวฯ ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นความรู้ความเข้าใจที่ยังไม่สอดคล้องตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการในทุกขั้นตอนของการทำงาน เพื่อให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งการดำรงอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ดังนั้นการกู้ยืมเงินทั้งเพื่อใช้ในการศึกษาของบุตรหลาน การลงทุนและเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน รวมถึงการซื้อสินค้าโดยใช้บัตรเครดิต ที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจว่าเป็นความหมายในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ถือได้ว่าเป็นความรู้ความเข้าใจที่ยังขาดการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ขาดการพึ่งพาตนเอง และขาดความพอคืออยู่ โดยเฉพาะขาดความพอที่ดีด้านเศรษฐกิจ

ส่วนที่ 3 ผลการประเมินทัศนคติและพฤติกรรมในการครองตนและการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งผลการประเมินการนำไปปฏิบัติ

ส่วนที่ 3.1 ผลการประเมินทัศนคติและพฤติกรรมในการครองตนและการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับสรุปผลของการประเมินเกี่ยวกับทัศนคติและพฤติกรรมในการครองตนและการดำเนินชีวิต ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วม โครงการวิจัยฯ ตอบว่าเห็นด้วยคิดเป็นร้อยละ 100.0 ในทุก ๆ ประเด็นทั้ง 1) มีความพอประมาณ 2) มีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและคำนึงถึงผลที่เกิดอย่างรอบคอบ 3) การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

4) มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน 5) ตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ส่วนที่ 3.2 ผลการประเมินการนำไปปฏิบัติ และพฤติกรรมในการครองตน พร้อมทั้งการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับสรุปผลของการประเมินดังกล่าวฯ สรุปได้ดังนี้ 1) มีความพอประมาณ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการนำไปปฏิบัติบางครั้ง คิดเป็นร้อยละ 49.7 และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ คิดเป็นร้อยละ 41.2 2) มีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและคำนึงถึงผลที่เกิดอย่างรอบคอบ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการนำไปปฏิบัติบางครั้ง คิดเป็นร้อยละ 42.3 และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ คิดเป็นร้อยละ 37.7 3) การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว การเตรียมตัวรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 42.9 และปฏิบัติบางครั้ง คิดเป็นร้อยละ 33.7 4) มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ตลอดจนความรอบคอบที่จะนำความรู้ที่นำมาเชื่อมโยงกัน เพื่อประหยัดการวางแผนและมีความระมัดระวังในการปฏิบัติผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 41.1 และปฏิบัติบางครั้ง คิดเป็นร้อยละ 40.6 5) ตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการนำไปปฏิบัติบางครั้ง คิดเป็นร้อยละ 62.9 และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ คิดเป็นร้อยละ 30.3

ส่วนที่ 4 ผลการประเมินความเข้าใจ และแนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. สำหรับความรู้ความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจพอเพียง สรุปผลการประเมินได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยฯ มีระดับของความเข้าใจในระดับมากคิดเป็นร้อยละ 70.9

2. สำหรับระดับของแนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สรุปผลการประเมินได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยฯ ตอบว่ามีระดับของแนวทางการปฏิบัติในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 76.6

3. สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับระดับของการปฏิบัติตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัวฯ ของตนเอง ในปัจจุบัน สรุปผลการประเมินได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยฯ มีระดับของการปฏิบัติตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัวฯ อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 58.3 เท่านั้น

สรุป ซึ่งจากผลสรุปทั้งการตรวจสอบตนเอง และการประเมินความคิดเห็นของผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกของชุมชนบ้านสันกลางฯ เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการที่ยั่งยืน แสดงให้เห็นว่าจากการที่โครงการวิจัยฯ ได้มีกิจกรรมการหาแนวทางพัฒนาชุมชนฯ ที่เริ่มต้นตั้งแต่การจัดเวทีพูดคุย ทำการอบรมให้ความรู้ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาฐานชุมชนต้นแบบฯ ที่น้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนพัฒนาชุมชน ได้อย่างยั่งยืน และกิจกรรมทบทวนความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับกลุ่มตัวอย่างในชุมชนฯ มีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจและมีแนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมในระดับของความเข้าใจมาก แต่ยังมีผลของการประเมินเกี่ยวกับการนำไปปฏิบัติ และพฤติกรรมในการครองตน พร้อมทั้งการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่าง ๆ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยฯ ยังมีการนำไปปฏิบัติ บางครั้งเท่านั้น ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวฯ ทั้งหมดก่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดความตระหนักแต่ในสถานการณ์ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งยังขาดความมั่นใจในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ตามลำพัง และต้องการให้หน่วยงานภาคีต่าง ๆ ได้เข้ามาหนุนเสริมหรือเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่ภายใต้การลงมือปฏิบัติด้วยตนเองของสมาชิกในชุมชนฯ ไม่ใช่การให้เงิน เครื่องจักร และสิ่งของ ในขณะที่สมาชิกในชุมชนฯ ยังไม่มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวฯ นอกจากนั้นต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจึงจะก่อให้เกิดความร่วมมือ ทั้งระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาคีต่าง ๆ ที่เข้าไปปฏิบัติงานกับผู้นำและสมาชิกในชุมชนฯ จึงจะก่อให้เกิดความร่วมมือ พร้อมทั้งผู้นำและคณะกรรมการของชุมชนต้องมีวิสัยทัศน์ มีความมุ่งมั่นความจริงจัง เสียสละ มีความเข้มแข็ง มีการกำหนดกฎ ระเบียบของชุมชนฯ และมีความต่อเนื่องในการผลักดันและขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : เพื่อศึกษาข้อมูลและประเมินศักยภาพของชุมชนฯ พร้อมทั้งร่วมกันวางแผนแม่บทชุมชนฯ

2.1 การศึกษาข้อมูลและประเมินศักยภาพของชุมชนฯ

โครงการวิจัยฯ ได้ทำการศึกษาและประเมินทั้งข้อมูลในระดับของชุมชนฯ ในภาพรวม และของกลุ่มวิสาหกิจในชุมชนฯ เพื่อทำการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) ทั้งภายในและภายนอกชุมชนฯ โดยเฉพาะศักยภาพของชุมชนฯ เพื่อนำเอาข้อมูลดังกล่าวฯ มาประกอบในการตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนแม่บทของชุมชนฯ ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

จุดแข็ง (Strengths) ทางด้านสภาพทางสังคมของชุมชนฯ จากผลของการประเมินฯ พบว่าสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจต่อความหมายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้อย่างถูกต้องมีทัศนคติและพฤติกรรมที่ดีมาก คือ เห็นด้วยในทุกประเด็นสำหรับการครองตนและการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และมีระดับของแนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 76.6

สำหรับทางด้านการบริหารจัดการชุมชนฯ ผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้น ความสามัคคี และยินดีร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนฯ มีการบริหารจัดการมีการจัดตั้งคณะกรรมการของกลุ่มรับผิดชอบ ดูแลดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนฯ เช่น การจัดทำบัญชีการเงินของกลุ่ม การจัดทำทะเบียนสมาชิก เป็นต้น และชุมชนฯ เริ่มมีองค์การทางเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกรผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ กลุ่มผู้ฉางข้าว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตน้ำปู และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตน้ำปู ที่ได้ดำเนินการในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนและผลของการประเมินศักยภาพในการบริหารจัดการของทั้ง 2 กลุ่มฯ พบว่ามีการบริหารการจ้างงานที่ดี และมีการบริหารองค์การ การเงิน วัสดุคิบ การผลิต การตลาด และการบริหารสวัสดิการชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนสรุปผลของการประเมินในด้านความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของทั้ง 2 กลุ่มฯ มีคะแนนอยู่ในระดับดีมากทางด้านความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอาเปรียบผู้จำหน่ายวัสดุคิบ ไม่เอาเปรียบแรงงาน นอกจากนั้นสรุปผลของการประเมินตนเองในการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มฯ มีคะแนนอยู่ในระดับปานกลางทางด้านทุนทางสังคม และทุนมนุษย์

นอกจากนั้นชุมชนมีพื้นที่ทางการเกษตรเป็นจำนวนมากถึง 2,738 ไร่ ในจำนวน 175 ครัวเรือน มีพื้นที่สาธารณะจำนวน 4 ไร่ และมีสระน้ำสาธารณะขนาด 8 ไร่ ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นแหล่งเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน และใช้น้ำเพื่อทำการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพของกลุ่มฯ วิสาหกิจผู้ผลิตปุ๋ยหมักฯ

สำหรับจุดอ่อน (Weakness) ทางด้านสภาพทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชนฯ ชุมชนฯ มีแนวโน้มที่จะมีประชากรวัยผู้สูงอายุมีจำนวนมากกว่าผู้ดูแลวัยผู้สูงอายุและแนวโน้มภาวะพึ่งพิงสูงขึ้น และสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาค่อนข้างน้อย มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนค่อนข้างต่ำ แต่ขณะเดียวกันกลับมีแนวโน้มว่ารายจ่ายของครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนมีจำนวนสูงกว่ารายได้ ส่วนสมาชิกในชุมชนฯ ที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีระดับอายุระหว่าง 21 – 30 ปี มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นด้านการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก รวมตัวกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันน้อยกว่าในทุก ๆ ระดับอายุ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยฯ มีการนำไปปฏิบัติและมีพฤติกรรมที่ดีในการครองตน พร้อมทั้งการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบางครั้งเท่านั้น

นอกจากนี้ทางการเกษตรของชุมชนฯ สมาชิกเกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนฯ ยังทำการเกษตรเชิงเดี่ยว เน้นการผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อจำหน่ายสู่ท้องตลาด ผลตอบแทนทางการผลิตสินค้าเกษตรต่ำ แต่กลับมีต้นทุนการผลิตทางการเกษตรที่สูงขึ้น โดยเฉพาะ ค่าปุ๋ยเคมี ค่าแรงงาน เป็นต้น รวมถึงชุมชนฯ ยังมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ขยะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น การใช้สารเคมีในการเกษตร และมลภาวะทางอากาศจากการเผาวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว เป็นต้น

สำหรับโอกาส (Opportunities) ชุมชนฯ ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากรัฐบาลในโครงการ SML โครงการอยู่ดีมีสุข และโครงการชุมชนพอเพียง เป็นต้น รวมถึงหน่วยงานในท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล นโยบายภาครัฐให้ความสำคัญต่อภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้น และการสนับสนุนความรู้และบริการทางด้านวิชาการจากสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ และวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี จังหวัดพะเยา เป็นต้น

ส่วนอุปสรรค (Threats) ของชุมชนฯ เช่น ค่าครองชีพของเกษตรกรในชุมชนฯ มีแนวโน้มสูงขึ้น แต่ขณะที่ราคาพืชผลทางการเกษตรของเกษตรกรในชุมชนฯ ในตลาดมีราคาค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับต้นทุนในการผลิต โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่จำเป็นมีราคาสูงขึ้น เช่น ปุ๋ยเคมี น้ำมัน ค่าแรงงานทั้งราคาสูงขึ้นและหายาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลทำการเกษตร เป็นต้น รวมทั้งภาครัฐและหน่วยงานส่วนท้องถิ่นยังแก้ไขปัญหาไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรและไม่ค่อยให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาเรื่องความอยู่ดีกินดีของเกษตรกรในชุมชนฯ เท่าที่ควร

2.2 การกำหนดแผนแม่บทของชุมชนฯ

จากผลการวิเคราะห์ผลของการตรวจสอบตนเอง และการประเมินความคิดเห็นของผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกของชุมชนฯ เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการที่ยั่งยืน พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลในระดับภาพรวมของชุมชนฯ และของกลุ่มวิสาหกิจในชุมชนฯ โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งใช้กระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือผ่านเวทีในชุมชนฯ ในหลายเวที ทำให้สมาชิกในชุมชนฯ บ้านสันกลางมองเห็นตัวตนของตนเองและชุมชนฯ รู้ถึงปัญหา และศักยภาพของชุมชนตนเอง ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมสู่กระบวนการร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา ร่วมหาแนวทางในการบริหารจัดการสู่การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง จนกระทั่งได้รูปแบบความคิดที่ตกผลึกเกิดเป็นกิจกรรม/โครงการ ได้นำมาซึ่งการตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนแม่บทของชุมชนฯ ที่เหมาะสมกับทุนทางสังคม เพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยผลการศึกษาจะนำเสนอความสำคัญ ดังนี้

1. ผลการศึกษากระบวนการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางโดยชุมชนมีส่วนร่วม

สรุปได้ว่าเป็นกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนฯ ที่ผ่านกระบวนการดังนี้ 1) การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) การเรียนรู้จักตนเองโดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ทั้งในระดับของชุมชนฯ ในภาพรวม และของกลุ่มวิสาหกิจในชุมชนฯ 3) เรียนรู้จักโลกภายนอกโดยการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบที่ได้ื่อน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนา และขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน 4) นำมาสู่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมหาแนวทางการแก้ปัญหาของชุมชนฯ โดยชุมชนและเพื่อคนในชุมชนสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ เพื่อร่วมกันระดมความคิดจัดทำแผนแม่บทของชุมชนฯ เพื่อใช้เป็นกรอบ และแนวทางปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนฯ

2. ผลการศึกษาแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางฯ ที่เหมาะสมกับทุนทางสังคม

สรุปได้ว่าการจัดการความรู้และร่วมกันวิเคราะห์ชุมชนฯ สามารถจัดเป็นกรอบในการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางได้ (หมายเหตุ : ในการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางที่เหมาะสมกับทุนทางสังคมในครั้งนี้ เป็นการกำหนดแผนเพิ่มเติมจากการจัดทำแผนชุมชน 3 ปี (พ.ศ. 2554 – 2556) ซึ่งทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำการประชุมพิจารณาแผนพัฒนาฯ มีมติเห็นชอบและรับรองแล้วเมื่อวันที่ 6 เดือนเมษายน พ.ศ. 2553 เพื่อนำส่งสำนักงานพัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นช่วงที่โครงการวิจัยฯ กำลังดำเนินการตามแผนของโครงการฯ ในระยะเริ่มต้น คือ การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง) โดยมีรายละเอียดของผลการศึกษาแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางที่เหมาะสมกับทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาชุมชนบ้านสันกลางฯ ร่วมกัน คือ ชุมชนพอเพียงที่มีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุข

2. การกำหนดพันธกิจร่วมกันในการพัฒนาชุมชนบ้านสันกลางฯ

1) พัฒนาคนให้มีคุณภาพ พร้อมคุณธรรม

2) พัฒนาชุมชนฯ ให้เข้มแข็ง สงบ สันติ และแก้ปัญหาคความยากจนให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

3. การกำหนดวัตถุประสงค์

1) การกำหนดวัตถุประสงค์ในระยะยาว (เวลา 5 ปี)

(1) เพิ่มศักยภาพของสมาชิกในชุมชนฯ ในการเรียนรู้และน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิต และสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

(2) สร้างภูมิคุ้มกันทางด้านอาหารให้กับครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนฯ

(3) เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนฯ

2) การกำหนดวัตถุประสงค์ในระยะสั้น (เวลา 1 ปี)

(1) สมาชิกในชุมชนฯ สามารถเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนฯ แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนฯ

(2) สมาชิกในชุมชนฯ สามารถเรียนรู้และฟื้นฟูวิถีเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง โดยการทำและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพทดแทนการซื้อและใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตรของตนเอง

(3) สมาชิกในชุมชนฯ สามารถเรียนรู้และร่วมกันฟื้นฟูการจัดทำบัญชีครัวเรือน และนำเอาข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางในการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

(4) กลุ่มแม่บ้านในชุมชนฯ สามารถเรียนรู้การแปรรูปพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะพืชสมุนไพรของตนเองได้

(5) เยาวชนในชุมชนฯ สามารถเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนฯ พร้อมทั้งเรียนรู้วิถีเกษตรกรรมในชุมชนฯ

(6) ครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนฯ สามารถลดค่าใช้จ่ายจำนวน 20 บาท/ครัวเรือน จากการซื้อผักต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหารได้

(7) การฟื้นฟูการเลี้ยงสัตว์ภายในชุมชนฯ เพื่อเป็นการหนุนเสริมให้ครัวเรือนต่าง ๆ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารแบบพึ่งพาตนเอง

4. การกำหนดแผนของชุมชนฯ ร่วมกัน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) แผนพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนฯ

1.1) แผนฟื้นฟูการจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อนำเอาข้อมูลมาวิเคราะห์ ในการหาแนวทางลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

1.2) แผนการใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชนฯ ที่รกร้างว่างเปล่าพัฒนาให้เป็นแปลงผักปลอดสารพิษให้กับผู้สูงอายุในชุมชนฯ

1.3) แผนการฟื้นฟูการปลูกผักปลอดสารพิษไว้บริโภคในครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนฯ เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

1.4) แผนการพัฒนาการแปรรูปพืชผลทางการเกษตรในชุมชนฯ โดยเฉพาะพืชสมุนไพร โดยการให้ความรู้และหนุนเสริมให้กลุ่มแม่บ้านในชุมชนฯ ทำน้ำสมุนไพร เพื่อใช้ทดแทนการเลี้ยงเหล้าในงานศพภายในชุมชนฯ

1.5) แผนการพัฒนาและฟื้นฟูการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารให้กับสมาชิกในชุมชนฯ

2) แผนพัฒนาทางด้านสังคมของชุมชนฯ

2.1) แผนการพัฒนาเยาวชน เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนเรียนรู้วิถีชุมชนฯ ทางด้านการเกษตรกรรม และเพื่อพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในด้านอื่น ๆ

2.2) แผนการพัฒนาการรวมกลุ่มฯ ต่าง ๆ ในชุมชนฯ เพื่อพัฒนาสมาชิกในชุมชนฯ ให้มีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน และร่วมพัฒนาชุมชนฯ

3) แผนพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนฯ

3.1) แผนการพัฒนาภูมิทัศน์ของชุมชนฯ และลดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนฯ

3.2) แผนการพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

4) แผนพัฒนาทางการเมือง และการบริหารจัดการภายในชุมชนฯ

4.1) แผนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนฯ

ซึ่งหลังจากที่ได้มีการกำหนดแผนของชุมชนฯ ร่วมกันทางชุมชนฯ ได้มีการจัดทำการประชุมพิจารณาเห็นชอบร่างแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลาง ฯ เพิ่มเติม ซึ่งหลังจากผ่านขั้นตอนการประชุมพิจารณาแล้ว ทำให้ชุมชนบ้านสันกลางฯ ได้พัฒนาชุมชนที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นมา โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น “ทุน” ที่แท้จริงของตนเอง และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งพาตนเอง

สำหรับการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนตามแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลาง ในปีแรกคณะทีมงานในโครงการวิจัยฯ และภาคีต่าง ๆ ของชุมชนฯ ได้เข้ามาหนุนเสริมโครงการและกิจกรรมในบางส่วนเพื่อเป็นการนำร่องโครงการการขับเคลื่อนการพัฒนาตามแผนแม่บทของชุมชนบ้านสันกลางฯ พร้อมกันนั้นทางชุมชนฯ ยังได้ประสานแผนแม่บทของชุมชนฯ ที่ไม่สามารถดำเนินการเองได้เข้ากับแผนของระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดอีกด้วย เพราะแผนแม่บทของชุมชนฯ ที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมีความสอดคล้องตามยุทธศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดพะเยา คือ ต้องการส่งเสริมเกษตรปลอดภัย พัฒนาและแปรรูปผลผลิตด้านการเกษตร เป็นต้น รวมทั้งทางคณะทีมงานของโครงการวิจัยฯ ทั้งจากมหาวิทยาลัยพายัพและวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีพะเยา ได้มีมติร่วมกันว่าจะมีการเข้าไปติดตามและให้ข้อเสนอแนะกับชุมชนฯ อย่างต่อเนื่องรวมถึงมีการให้บริการวิชาการสู่สังคมในชุมชนฯ เพื่อให้กิจกรรมการพัฒนาชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้เข้าไปส่งเสริม และการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งทำให้สมาชิกในชุมชนบ้านสันกลางมีความมั่นใจในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยชุมชนเองมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : เพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชน และ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มๆ ต่าง ๆ ในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับแนวทางการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชนบ้านสันกลาง ทางคณะทีมงานของโครงการวิจัยฯ ได้ทำการหนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมสาธารณะตามแผนแม่บทของชุมชนฯ เพื่อใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความรู้ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนฯ เพื่อการพึ่งพาตนเอง อยู่ในวิถีการทำงานเพื่อแก้ปัญหาให้กับตนเองและชุมชนฯ โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากตนเอง และการทำงานร่วมกันภายในชุมชนฯ รวมถึงการดำเนินกิจกรรมเพื่อการขับเคลื่อนในระดับครัวเรือนของสมาชิกในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งหนุนเสริมและผลักดันให้โครงการนำร่องเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติจริง ดังต่อไปนี้ 1) การจัดทำบัญชีครัวเรือน พร้อมทั้งนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางในการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนร่วมกันต่อไป 2) เปลี่ยนพื้นที่สาธารณะที่เคยรกร้างว่างเปล่าของชุมชนฯ ให้เป็นแปลงปลูกผักปลอดสารพิษของกลุ่มผู้สูงอายุ พร้อมทั้งร่วมกันสร้างบรรทัดฐานในการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย 3) การนำเอาขยะเปียก และวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาทำน้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ แบบมีพดลมเติมอากาศ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวฯ ก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิทัศน์ในสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชนฯ เพื่อการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง พร้อมทั้งมีการขยายผลองค์ความรู้ดังกล่าว แก่เยาวชนในชุมชนฯ โดยปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนฯ 4) เกิดโครงการนำร่องธนาคารลูกเปิด และลูกสุกร เพื่อเป็นการฟื้นฟูและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในชุมชนฯ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวฯ อาศัยหลักคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับวิธีหรือหลักคิดดังนี้ 1) ทุกกิจกรรมเน้นการพัฒนาคนให้มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีการประสานร่วมมือพึ่งพาอาศัยกัน 2) ทุกกิจกรรมเน้นการเรียนรู้ให้ทุกคนรู้จักคิด รู้จักวางแผน ก่อนที่จะลงทุนทำอะไรต้องเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อนที่จะลงมือทำ 3) ทุกกิจกรรมมองการตลาดใกล้ตัวก่อน จากการสัมพันธ์ การร่วมมือ การเป็นเครือข่ายการซื้อขายแลกเปลี่ยน จะทำให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต 4) ทุกกิจกรรมเน้นที่การผลิตสิ่งที่จำเป็นตอบสนองความต้องการของชุมชนฯ เป็นหลัก 5) ทุกกิจกรรมเน้นการผลิตที่พอดี ด้วยการวางแผนตั้งแต่ต้น ทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย การแปรรูป และการเติบโตของชุมชนเป็นไปอย่างช้า ๆ โดยที่สมาชิกในชุมชนฯ พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดเวลาภายใต้ความเชื่อมั่นของคำว่า “การพึ่งพาตนเอง”

ซึ่งหลังจากทางคณะทีมงานของโครงการวิจัยฯ ได้ทำการหนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมและโครงการนำร่องต่าง ๆ ภายในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีผลก่อให้เกิดการสร้างบรรทัดฐานใหม่ร่วมกันทั้งการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน การทำน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพใช้ในการเกษตรของตนเอง การทำน้ำสมุนไพรเพื่อใช้ทดแทนการเลี้ยงเหล้าในงานศพ รวมถึงก่อให้เกิดกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์และขยายผลสู่

การขับเคลื่อนการผลิตแก่สชีวภาพจากมูลสัตว์ใช้ในครัวเรือนของสมาชิกเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์
ภายในชุมชนฯ อย่างต่อเนื่อง

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้กระบวนการ
จัดการความรู้และการมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชนบ้าน
สันกลาง ตำบลจำป่าหวาย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีประเด็นการอภิปรายดังนี้

1. จากการศึกษาการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในชุมชนฯ เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม และช่วยยกระดับ
จิตสำนึกสาธารณะในท้องถิ่น หรือ “การระเบิดจากข้างใน” เพื่อร่วมกันในการขับเคลื่อนการ
พัฒนาชุมชนฯ ของตนเองและถือเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ
ชุมชนฯ ต้องเริ่มต้นตั้งแต่การให้ความรู้หรือการศึกษาแก่สมาชิกในชุมชนฯ สร้างความรู้ความ
เข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งต้องเปิดโอกาสและกระตุ้นให้สมาชิกใน
ชุมชนฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้จักตนเอง และได้เรียนรู้จัก
โลกภายนอก จนเกิดเป็นปัญญา เพราะกระบวนการที่สำคญของการพัฒนาตามหลักปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องมุ่งให้ความสำคัญกับการริเริ่มจาก “คน” ในชุมชนเอง (Inside-out)
เพื่อส่งเสริมพลังอำนาจในการคิด ทำ และตัดสินใจเลือกกำหนดเป้าหมายอนาคตของตนเองได้
ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นรากฐานที่
มั่นคงของประเทศ ยุทธศาสตร์ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ, 2549) ที่กล่าวว่าควรส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในสังคม เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กร
ผู้นำภาครัฐ รวมถึงเด็กและเยาวชนมีความรู้และความเข้าใจในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและ
นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อการพัฒนาและสร้างต้นแบบที่ดี

พร้อมทั้งเปิด โอกาสและกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก
กระบวนการทั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การรู้จักตนเอง ได้เรียน
รู้จักโลกภายนอก จนเกิดเป็น “ปัญญา” จนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทของ
ชุมชนฯ ที่เหมาะสมกับทุนทางสังคม โดยการจัดให้มีเวทีในชุมชนฯ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็น ร่วมวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการอยู่ในวิถีของการพึ่งพิง หรือ
วัฒนธรรมอุปถัมภ์ และชี้แนะเข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูล และความรู้ สมาชิกในชุมชนฯ ได้เรียนรู้จัก
ตัวเอง รู้รากเหง้า รู้อดีต ได้เรียนรู้จักโลก เรียนรู้จักชุมชน รู้จักทุน รู้จักทรัพยากร รู้จักปัญหา
และสาเหตุ รู้ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง รวมถึงชี้แนะวิธีการดำเนินการเพื่อเป็นการ
แก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง ว่าต้องรวมพลังกันคิด และทำในรูปแบบของการรวมกลุ่มฯ หรือ
วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ก็จะสามารถช่วยลดต้นทุนทางการเกษตรและค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้

ซึ่งเหมือนมีรายได้เพิ่มขึ้นโดยไม่ต้องทำงานเพิ่ม จึงกล่าวได้ว่าการจัดเวทีวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนถือเป็นเวทีเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนสู่การพัฒนาที่ขาดไม่ได้เปรียบเสมือนลายแทงในการแกะรอยหาความจริง ค้นหารากเหง้าของปัญหาสู่การพัฒนาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ (รุ่งโรจน์ ลีสกุลรักษ์, 2551) ที่ค้นพบว่ายุทธศาสตร์ที่ชุมชนสวนดอกใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ได้แก่การสร้างผู้นำที่มีศักยภาพ โดยใช้ทั้งการศึกษาดูงาน การอบรม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการภายในชุมชน และนำมาพัฒนาและลงมือปฏิบัติจริงในชุมชน พร้อมทั้งมีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอน

นอกจากนั้นผลของการตรวจสอบตนเอง และการประเมินความคิดเห็นของผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกของชุมชนบ้านสันกลางฯ เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการที่ยั่งยืนยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจและมีแนวทางการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมในระดับของความเข้าใจมาก แต่ยังมีผลของการประเมินเกี่ยวกับการนำไปปฏิบัติ และพฤติกรรมในการครองตน พร้อมทั้งการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นต่าง ๆ พบว่ามีการนำไปปฏิบัติแต่ยังไม่ครบถ้วนทุกด้าน ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าในการดำเนินกิจกรรมข้างต้นดังกล่าวฯ ของโครงการวิจัยฯ ก่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดความตระหนักแต่ในสถานการณ์ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนฯ บางส่วนยังขาดความมั่นใจในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ตามลำดับต้องการให้หน่วยงานภาคีต่าง ๆ ได้เข้ามาหนุนเสริมหรือเป็นที่เลี้ยงในการดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่ภายใต้การลงมือปฏิบัติด้วยตนเองของสมาชิกในชุมชนฯ ไม่ใช่การให้เงิน เครื่องจักร และสิ่งของ ในขณะที่สมาชิกในชุมชนฯ ยังไม่มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวฯ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ยุทธศาสตร์ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) ที่กล่าวว่ากระบวนการพัฒนาท้องถิ่นและการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนนั้นจะต้องใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ประสานบูรณาการกันทุกระดับ โดยมีกลไกทุกภาคส่วนเข้ามาสนับสนุนและให้ชุมชนและท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการตัวเอง รวมทั้งผลักดันให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไป

2. จากการศึกษาข้อมูลและประเมินศักยภาพของชุมชนฯ พร้อมทั้งร่วมกันวางแผนแม่บทชุมชนฯ สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นจริงในชุมชนบ้านสันกลาง ซึ่งพบว่าชุมชนฯ มีแนวโน้มว่ารายจ่ายของครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนมีจำนวนสูงกว่ารายได้ และสมาชิกในชุมชนฯ ที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีระดับอายุระหว่าง 21 – 30 ปี มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นด้านการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก รวมตัวกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันน้อยกว่าในทุก ๆ ระดับอายุ นอกจากนั้นทางด้านการศึกษาของชุมชนฯ สมาชิกเกษตรกรรมส่วนใหญ่ในชุมชนฯ ยังทำการเกษตรเชิงเดี่ยว

เน้นการผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อจำหน่ายสู่ท้องตลาด ผลตอบแทนทางการผลิตสินค้าเกษตรต่ำ แต่กลับมีต้นทุนการผลิตทางการเกษตรที่สูงขึ้น สำหรับการศึกษาศักยภาพของชุมชนฯ พบว่าชุมชนฯ มีศักยภาพด้านการบริหารจัดการชุมชนฯ ผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกในชุมชนฯ ส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้น ความสามัคคี และยินดีร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนฯ มีองค์การทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มเกษตรกรผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ กลุ่มยุ่งฉางข้าว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตน้ำปลา และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น นอกจากนั้นชุมชนฯ มีพื้นที่ทางการเกษตรเป็นจำนวนมากถึง 2,738 ไร่ ในจำนวน 175 ครัวเรือน มีพื้นที่สาธารณะจำนวน 4 ไร่ และสระน้ำสาธารณะขนาด 8 ไร่ ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นแหล่งเลี้ยงปลา และใช้น้ำเพื่อทำการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพของกลุ่มฯ ในชุมชนฯ ดังนั้นจากการจัดการความรู้และร่วมกันวิเคราะห์ชุมชนฯ จึงสามารถกำหนดแผนของชุมชนฯ ร่วมกันซึ่งหลังจากผ่านขั้นตอนการประชาพิจารณ์แล้ว ทำให้ชุมชนบ้านสันกลางได้แผนพัฒนาขึ้นมาโดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น “ทุน” ที่แท้จริงของตนเอง และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวฯ ไปสู่การพึ่งตนเอง คือ แผนชุมชนบ้านสันกลาง ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ด้าน (ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ทางด้านการเมือง และการบริหารจัดการภายในชุมชนฯ) สำหรับใช้เป็นแผนพัฒนาชุมชนฯ ร่วมกัน ซึ่งในการศึกษาและร่วมกันจัดทำแผนแม่บทของชุมชนฯ ในครั้งนี้ได้เน้นการพัฒนาแบบบูรณาการที่พัฒนาทุก ๆ ด้านไปพร้อมกัน โดยมีเป้าหมายใหญ่อยู่ที่ชุมชน เน้นการกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชนอย่างเท่าเทียมและเสมอภาคกัน โดยเป็นการพัฒนาที่มีคนเป็นแกนกลาง และมีลักษณะการดำเนินงานให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางของการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความเป็นอิสระของชุมชนในอนาคต โดยมีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพโดยชุมชน

3. เพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชน และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โครงการวิจัยฯ ได้ทำการหนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมสาธารณะตามแผนแม่บทของชุมชนฯ เพื่อใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความรู้ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนฯ เพื่อการพึ่งพาตนเอง อยู่ในวิถีการทำงานเพื่อแก้ปัญหาให้กับตนเองและชุมชนฯ โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากตนเอง และการทำงานร่วมกันภายในชุมชนฯ โดยหนุนเสริมและผลักดันให้เกิดโครงการนำร่องเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติจริง ดังนี้ 1) การจัดทำบัญชีครัวเรือน พร้อมทั้งนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางในการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนร่วมกันต่อไป 2) เปลี่ยนพื้นที่สาธารณะที่เคยรกร้างว่างเปล่าของชุมชนฯ ให้เป็นแปลงปลูกผักปลอดสารพิษของกลุ่มผู้สูงอายุ พร้อมทั้งร่วมกันสร้างบรรทัดฐานในการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย 3) การนำเอาขยะเปียก และวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาทำน้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ แบบมีพัดลมเติมอากาศ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวฯ ก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิ

ทัศนคติในสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชนฯ พร้อมทั้งมีการขยายผลองค์ความรู้ดังกล่าว แก่เยาวชนในชุมชนฯ โดยปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนฯ 4) เกิดโครงการนำร่องธนาคารลูกเปิด และลูกสุกร เพื่อเป็นการฟื้นฟูและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน ซึ่งเป็นการใช้หลักปฏิบัติเพื่อการพิสูจน์ผลตามหลักวิทยาศาสตร์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ คือ ศึกษา ทดลอง สรุปและประเมินผลกระทบต่าง ๆ ก่อนที่จะนำไปขยายผล และให้ความสำคัญกับวิธีหรือหลักคิดดังนี้ 1) ทุกกิจกรรมเน้นการพัฒนาคนให้มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีการประสานร่วมมือพึ่งพาอาศัยกัน 2) ทุกกิจกรรมเน้นการเรียนรู้ให้ทุกคนรู้จักคิด รู้จักวางแผน ก่อนที่จะลงมือทำ 3) ทุกกิจกรรมมองการตลาดใกล้ตัวก่อน จากการสัมพันธ์ การร่วมมือ การเป็นเครือข่ายการซื้อขายแลกเปลี่ยน จะทำให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต 4) ทุกกิจกรรมเน้นที่การผลิตสิ่งที่จำเป็นตอบสนองความต้องการของชุมชนฯ เป็นหลัก 5) ทุกกิจกรรมเน้นการผลิตที่พอดี ด้วยการวางแผนตั้งแต่ต้น ทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย การแปรรูป และการเติบโตของชุมชนเป็นไปอย่างช้า ๆ โดยที่สมาชิกในชุมชนฯ พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดเวลาภายใต้ความเชื่อมั่นของคำว่า “การพึ่งพาตนเอง” ซึ่งหลังจากทางคณะทีมงานของโครงการวิจัยฯ ได้ทำการหนุนเสริมให้เกิดกิจกรรมและโครงการนำร่องต่าง ๆ ภายในชุมชนฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีผลก่อให้เกิดการสร้างบรรทัดฐานใหม่และร่วมกันพัฒนาชุมชนฯ รวมถึงก่อให้เกิดกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์และขยายผลสู่การขับเคลื่อนการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ใช้ในครัวเรือนของสมาชิกเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ภายในชุมชนฯ อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะสำคัญดังนี้ 1) การดำเนินงานมีลักษณะการสร้างเครือข่าย (Net Work) ของสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยอาศัยทั้งความร่วมมือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก คือเน้นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วยการสร้างความร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 2) การดำเนินงานต้องเป็นไปในลักษณะแบบบูรณาการ หรือมีลักษณะแบบองค์รวม (Holistic) โดยมีเป้าหมายหลักคือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบและมีคุณภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้คนเป็นแกนกลางพัฒนาเพื่อสร้างให้เกิดความสมดุลระหว่างธรรมชาติและสรรพสิ่ง เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยความเกื้อกูลกัน 3) ปัจจัยร่วมที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่ การมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ มีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงผู้นำต้องมีความมุ่งมั่น เสียสละ สามารถนำชุมชนฝ่าวิกฤติได้ และเน้นการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมารับการ พัฒนา โดยพัฒนาทั้งระดับปัจเจกและการทำงานในรูปคณะกรรมการ การจัดระบบการบริหารจัดการชุมชนในรูปแบบใหม่ใน

ลักษณะการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในชุมชนขึ้นมาช่วยรับผิดชอบและทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการ 4) มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเข้มข้นในทุกขั้นตอน มีความเกี่ยวข้องกับผูกพันในกิจกรรมของชุมชนอย่างเหนียวแน่นและมีความเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันภายในชุมชน 5) กระบวนการสร้างการเรียนรู้ที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ที่สำคัญที่สุดคือการศึกษาคุณงานชุมชนที่เป็นต้นแบบและมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากชุมชนและองค์กรชุมชนอื่น ๆ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จากการปฏิบัติจริง การจัดเวทีประชาคม การร่วมสรุปบทเรียน การจัดเก็บข้อมูลชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโดยชุมชนนำไปสู่การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง ตลอดถึงการเข้าร่วมเวทีการเรียนรู้ของผู้นำในเวทีต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชน 6) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้งตลอดจนการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งทุกระยะ เป็นที่เล็งและที่ปรึกษา เคารพการตัดสินใจของสมาชิกในชุมชน พร้อมทั้งต้องขอสนับสนุนงบประมาณและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้นำและองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนฯ ต้องเริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ฯ เพื่อให้เกิดการระเบิดจากข้างใน โดยเริ่มตั้งแต่การร่วมมือกันของคนในชุมชนฯ ที่มาร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ของชุมชนฯ แล้วนำมาร่วมกันตัดสินใจวางแผน ดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผลการกระทำกิจกรรมของชุมชนฯ ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการ“สร้างพลังชุมชน” และใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชน โดยใช้แผนชุมชนฯ เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนที่ทรงพลังอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีคำว่า “เสร็จสิ้น” หากแต่จะต้องปรับให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และต้องตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ นอกจากนี้การวิจัยในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน นอกจากจะเน้นการกระจายการพัฒนาที่ระดับฐานรากและระดับครัวเรือนคงยังไม่เพียงพอ ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ที่รุนแรงจะต้องมีมาตรการเชิงรุก เช่นการสร้างบรรทัดฐานที่ดีในชุมชนร่วมกันในการลดละเลิก อบายมุข และทำให้มีพลังมากพอในการป้องกันและปกป้องชุมชนมากขึ้น เพื่อให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันสอดคล้องกับภาวะคุกคามทางสังคมที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนและท้องถิ่น และในกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจะต้องใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ประสานบูรณาการกันทุกระดับ โดยมีกลไกทุกภาคส่วนเข้ามาสนับสนุนและให้ชุมชนและท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการตัวเอง รวมทั้งผลักดันให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไป ในการสร้างการเรียนรู้ในชุมชนต้องเปิดกว้างให้ชุมชนกำหนดรูปแบบของชุมชนได้เอง เพราะในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างทั้งในมิติของประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ขณะเดียวกันก็ต้องนำนวัตกรรมความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ควบคู่กับการจัดการ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน รวมทั้งต้องไม่

กำหนดจำนวนเป้าหมายที่จะดำเนินการ เนื่องจากการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนต้องใช้ระยะเวลา พร้อมกันนั้นการใช้พลังชุมชนในการพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนจะต้องมีความชัดเจนในคำจำกัดความของปัญหาต่าง ๆ เพื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการแก้ปัญหา ร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนด้านการศึกษาและการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในสังคม เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กร ผู้นำภาครัฐ รวมถึงเด็กและเยาวชน มีความรู้และความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นการสร้างต้นแบบที่ดีต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงการพัฒนานั้นเริ่มจากการที่พบว่า การพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องเริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกของชุมชน และกระตุ้นเตือน พร้อมทั้งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้รู้จักมีชัยต่อด้าน รักสันโดษ สร้างจิตสำนึกให้รู้จักคุณค่าของการมีชีวิตที่ดี รู้จักคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “มีชีวิตที่พอดี มีชีวิตที่พอเพียง” พร้อมทั้งกระตุ้นและหนุนเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยชุมชนต้องพัฒนาความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ที่เอื้อต่อการเป็นประชาสังคม เนื่องจากการหาวิธีการแก้ปัญหา และการกำหนดทิศทางข้างหน้าของชุมชนนั้นต้องอาศัยการสร้างและการสะสมองค์ความรู้ เพื่อสามารถปรับใช้และเป็นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นต่อไป ต้องพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้นั้นคือชุมชนต้องสร้างกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา ร่วมในการเลือกวิธีการวางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหา ร่วมกันในการดำเนินงานตามแผน และร่วมกันในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนา และรวมถึงการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของสมาชิกในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน ตัดสินใจใช้ทรัพยากร ซึ่งหมายถึงสิทธิของสมาชิกต่อการตัดสินใจในนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิตให้สนองต่อคนส่วนใหญ่ในชุมชนได้อย่างทั่วถึง และยุติธรรม โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนหลักในการแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเปลี่ยนจากการเป็นผู้ขอรับการช่วยเหลือมาเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือ โดยคนในชุมชนต้องเรียนรู้ที่จะเสียสละเพื่อชุมชน และสามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่มีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยใช้กระบวนการเครือข่ายองค์กรชุมชน ซึ่งหมายถึงการขับเคลื่อนการทำงาน

ของชุมชน โดยใช้รูปแบบการประสานงานของบุคคล หรือกลุ่มที่เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ที่ต้องการจะเรียนรู้และดำเนินการเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนดภารกิจ วัตถุประสงค์ การจัดองค์การ การแบ่งหน้าที่กัน รวมถึงการทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน ไม่ใช่เป็นเพียงการร่วมกันมารับผลประโยชน์ในแต่ละครั้งเท่านั้น ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน ให้มีความเข้มแข็งต้องอาศัยหลักคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน และเน้นที่การผลิตสิ่งที่จำเป็นต่อการตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก รวมถึงเน้นการผลิตที่พอดี ด้วยการวางแผนตั้งแต่ต้น ทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย การแปรรูป และการเติบโตของชุมชนเป็นไปอย่างช้า ๆ โดยที่สมาชิกในชุมชนพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดเวลาภายใต้ความเชื่อมั่นของคำว่า “การพึ่งพาตนเอง”

สำหรับการพัฒนาศักยภาพการบริหารชุมชนด้วยวิธีคิดเชิงระบบจำเป็นที่จะต้องพัฒนาระดับความรู้และทัศนคติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคท้องถิ่น และภาคอื่น ๆ ที่ต้องพัฒนาเพื่อเสริมหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกลไกการขับเคลื่อนที่สำคัญ คือต้องให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีเครื่องมือบริหารหรือกลไกการบริหาร และกำหนดบทบาทภารกิจของแต่ละภาคส่วนให้ชัดเจน พร้อมทั้งติดตามความก้าวหน้าในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ และการประเมินผลความสำเร็จ จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และมีตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความสุขและความเข้มแข็งของชุมชน เช่น การลดค่าใช้จ่าย การออม เป็นต้น

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เป็นการพัฒนาชุมชนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

1.1 หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐฯ ที่เกี่ยวข้อง ควรนำกระบวนการขับเคลื่อนโครงการวิจัยฯ ในการหาแนวทางพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนและมีโครงการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ พร้อมทั้งร่วมกันวางแผนพัฒนาและส่งเสริมชุมชนอื่น ๆ ให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพื่อเป็นการพัฒนาประเทศชาติอย่างเป็นระบบและอย่างยั่งยืน โดยการใช้แผนชุมชนด้านเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการขยายผล ซึ่งข้อเสนอแนะเชื่อมั่นว่า ความสำเร็จของการขยายผลสู่สาธารณะของโครงการฯ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขึ้นอยู่กับการระเบิดจากข้างใน โดยในแต่ละพื้นที่ต้องมีแผนชุมชนของตนเอง โดยถือหลักว่า การทำอะไรก็ตาม ต้องระเบิดจากข้างในมากกว่าไปบอกว่าทุกที่ที่ต้องทำ การทำความเข้าใจเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะทำให้สมาชิกในชุมชนเห็น ตระหนัก และเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าที่จะสั่งการลงไปจาก

บนกลาง หรือในอีกนัยหนึ่ง คือ การขับเคลื่อนและการขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติจำเป็นต้องใช้พื้นที่และชุมชนเป็นตัวตั้ง โดยรัฐ และหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ทำหน้าที่สนับสนุน ซึ่งในการดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์จำเป็นต้องมีแผนชุมชนของชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการบูรณาการ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของแต่ละด้านไปช่วยสนับสนุนในด้านนั้น ๆ ด้วยการชี้แผนชุมชนพื้นที่ของชาวบ้านเป็นตัวตั้ง

1.2 ควรเข้ามาหนุนเสริมและช่วยเหลือในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพสำคัญของชุมชนให้เป็นอาหาร หรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ พร้อมทั้งสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับพืชผลทางการเกษตรให้มากยิ่งขึ้น

1.3 ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ใหม่ได้ (Recycle) นำมาใช้ในระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับชาติมากยิ่งขึ้น รวมถึงส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด หรือการใช้อย่างอนุรักษ์ ละเว้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกินกำลังความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติที่จะสร้างเสริมตัวเองได้ (Carrying Capacity) โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรณรงค์ให้ประชาชนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างอนุรักษ์และสร้างสรรค์ ไม่สร้างความเสื่อมโทรมให้กับป่าไม้ รวมทั้งร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้ให้มีสภาพสมบูรณ์มากขึ้นและยั่งยืนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.1 ในการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้รู้จักมัชฌิมา อดิเรกธรรม รักสันโดษ สร้างจิตสำนึกให้รู้จักคุณค่าของการมีชีวิตที่พอดี รู้จักคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเอง ดังคำขวัญที่ว่า “มีชีวิตที่พอดี มีชีวิตที่พอเพียง”

2.2 ในการพัฒนาชุมชนฯ ควรมีองค์ความรู้และความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ที่เอื้อต่อการเป็นประชาสังคม เนื่องจากการหาวิธีการแก้ปัญหา และการกำหนดทิศทางข้างหน้าของชุมชนนั้น ต้องอาศัยการสร้างและการสะสมองค์ความรู้ เพื่อสามารถปรับใช้และเป็นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นต่อไป และควรมีเป้าหมายให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ นั่นคือชุมชนควรจะต้องสร้างขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยมีผู้นำเป็นแกนหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชน เพื่อให้ชุมชนเปลี่ยนจากการเป็นผู้รอรับความช่วยเหลือมาเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือ โดยคนในชุมชนต้องเรียนรู้ที่จะเสียสละเพื่อชุมชน

2.3 .ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนควรใช้กระบวนการเครือข่ายองค์กรชุมชน และวิสาหกิจชุมชน ที่จะดำเนินการเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ การจัดการ องค์กร การแบ่งหน้าที่กัน รวมถึงการทำแผนปฏิบัติงานร่วมกันอย่างชัดเจน

3. ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของชุมชนเข้มแข็ง เพื่อให้ชุมชนได้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงขอเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้

3.1 ควรมีข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในทุก ๆ ด้าน เพราะจะทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง รู้ถึงจุดแข็งและจุดอ่อน เพื่อจะได้มองเห็นปัญหาของชุมชน เข้าใจความเชื่อมโยงภายในสังคมของตนเอง อันเป็นรากฐานสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้คนเข้ามาร่วมกันคิดแก้ปัญหา

3.2 ควรมีเทคนิคและวิธีการประชุมระดมความคิด เวทีชาวบ้าน เพราะเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับและเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดกิจกรรมสาธารณะ ดังนั้นการมีเทคนิคดังกล่าวฯ จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมาก

3.3 ควรมีระบบการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง ระบบการสื่อสารมีความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและสร้างความเข้าใจต่อกัน

3.4 จัดให้สถาบันการศึกษาที่อยู่ในพื้นที่หรือใกล้เคียง เป็นสถาบันที่คอยส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการระบุปัญหา วางแผนโครงการแก้ไข และการนำไปสู่การปฏิบัติในชุมชน รวมไปถึงระบบการประเมินผลการทำงานด้านต่าง ๆ โดยใช้การวิจัย การมีส่วนร่วมและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

3.5 ควรจัดให้มีโครงการติดตามประเมินผล การดำเนินโครงการว่าเป็นไปตามแผนแม่บทชุมชนที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันจัดทำขึ้นหรือไม่ ผลเป็นอย่างไร และสามารถขยายผลต่อยอดได้อย่างไรบ้าง รวมถึงควรเสริมสร้างความเข้มแข็งโดยส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งในชุมชน นอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งโครงการวิจัยครั้งนี้ไม่ได้กำหนดครอบคลุมถึงประเด็นดังกล่าวฯ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความต่อเนื่องในการพัฒนาชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพและจิตสำนึก เพื่อให้มั่นใจว่าชุมชนจะสร้างภูมิคุ้มกันความอ่อนแอให้แก่กันและกันได้อย่างถาวร

3.6 ควรจัดให้มีศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่มีมาตรฐานและมีความสามารถในการให้คำปรึกษาถ่ายทอดความรู้และให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ควรทราบแก่ประชาชนให้มากยิ่งขึ้น ส่งเสริมศูนย์การเรียนรู้หรือแหล่งข้อมูลในชุมชนฯ ให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะต้องเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

4. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

4.1 ในพื้นที่ของชุมชนบ้านสันกลางฯ ควรมีโครงการวิจัยที่ต่อยอดไปสู่การเรียนรู้จากโครงการพระราชดำริ องค์ความรู้จากศูนย์ศึกษาพัฒนาฯ เพื่อนำมาต่อยอดพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนและพอเพียง

4.2 การหาแนวทางพัฒนารูปแบบการจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

4.3 ควรมีโครงการสร้างและพัฒนาเครือข่ายเพื่อขยายผลการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่พื้นที่อื่น ๆ